

ПЕРЛИНА УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО XVIII ст. — ІСТОРІЯ ЗАГИБЕЛІ ТА ВІДРОДЖЕННЯ

23 червня 2008 року до Софії Київської повернулися срібні Царські врата головного іконостасу, які два роки перебували на реставрації у Кракові. Загальноукраїнські урочистості з приводу повернення срібних врат до Софійського собору в Києві відбулися за участю президента України Віктора Ющенка та Вселенського патріарха Варфоломея I під час святкування в Україні 1020-ї річниці Хрещення Київської Русі. Значення цієї події підкреслював так званий “мазепинський передзвін”, що супроводжував церемонію передачі воріт польськими майстрами — за традицією він звучить у святій Софії лише на великі церковні свята.

*Мудрість, з обачністю я перебуваю;
я посідаю знання розважливе.
Мною царі царюють,
Мною старшини правлять,
вельможі судять усю землю.*

(Припов. 8, 12–16)

Софія Київська — одна з найцінніших перлин української архітектури і монументального мистецтва XI століття, що входить до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Заснування собору згадується у літописах як під 1017, так і під 1037 роком. Джерела засвідчують, що цією величною справою київський князь Ярослав Мудрий завершив починання свого батька Володимира. Софія як головний храм держави повсякчас відігравала роль духовного, політичного та культурного центру. Під склепінням собору відбувалися урочисті “посадження” на великокняжий стіл, церковні зібрання, прийоми послів, затвердження політичних угод.

Царські врата головного вівтаря Софійського собору виготовили протягом 1747–1750 рр. на замовлення київських митрополитів Рафаїла Заборовського й Тимофія Щербацького відомі київські майстри

Вид Царских врат до демонтажа — поч. XX в.

Всі фото надані НІАЗ “Софія Київська”

П. Волох, І. Завадський за мідною моделлю, яку виконав Семен Таран (Тарановський). Висота церковного шедедру — 4 м, вага — 140 кг, з яких 85 — срібло. Майстри вкрили свій унікальний витвір позолотою, витративши на це 120 тогочасних червонців.

За канонами християнської іконографії центральні двостулкові двері (врата) головного вівтаря зазвичай прикрашаються сюжетними композиціями і вишуканим орнаментальним декором. У верхній частині софійських Царських врат розміщувалася традиційна сцена Благовіщення, обабіч стулоч зображено фігури чотирьох євангелістів — Матвія, Марка, Луки й Іоанна, оточені майстерним рослинним орнаментом, виконаним на підставі барокових взірців, опрацьованих ще самим Альбрехтом Дюрером. У центрі подано фігурки Богоматері та Св. Єлисавети, у нижніх кутах — образи святих. Композицію завершувала фігура царя Давида з відкритою книгою псалмів і берлом (скипетром) у руках. Усі постаті виконано у техніці високого рельєфу. Складна сюжетна композиція доповнювалася численними накладними деталями — голівками херувімів, медальйонами з образами святих і великою короною. Увінчувало врата зображення голуба у сяйві — символу Святого духа. Для полегшення площин стулоч майстри зробили орнаментальне оздоблення ажурним.

Срібні Царські врата іконостасу Софійського собору, що символізують вхід до Царства Божого, навесні 1922 року розрізали на фрагменти — саме тоді розпочалося вилучення церковних цінностей: радянську владу більше цікавив дорогий метал, аніж мистецька цінність незрівняного шедедру українського бароко. Збереглися лише окремі фрагменти: як з'ясувалося, одинадцять понівечених срібних уламків пере-

бували у фондах Києво-Печерського історико-культурного заповідника. У 1984 році їм вдалося повернути до Софії Київської.

Впродовж 2001–2002 рр. реставраційна рада Національного заповідника розглядала питання про відновлення шедевра. Останніми роками реставрація відкладалася з однієї причини — не було коштів... І лише в 2006 році вдалося зрушити з мертвої точки — допомогли київські бізнесмени, які і виділили гроші. Повне фінансування реставраційних робіт взяло на себе акційне товариство “Енран” з Києва та особисто його президент Микола Георгієвський.

Нарешті було оголошено конкурс, який повинен був визначити виконавців. У конкурсі брали участь найкращі реставраційні центри України, Росії, Німеччини і Польщі. Однак жодна з фірм не була у змозі виконати такий складний проект. Влітку 2005 р. в Музеї “Софія Київська” перебував архітектор і реставратор Ян Павліцький з Кракова — автор відбудови найважливішої православної святині Польщі, відомої своїми чудесами і спаленої у 1991 р., — Преображенської церкви на Святій горі Грабарці. Ян Павліцький як реставратор і координатор українського відділу найбільшої польської реставраторської фірми — Польських Майстерень Реставрації Пам’яток А.Т. з Варшави, після ознайомлення з умовами конкурсу надав пропозицію та повну програму реставрації срібних Царських врат, яка була повністю підтримана українською стороною. Польські реставратори взялися відновити врата у первозданному вигляді, хоча збереглася лише частина фрагментів. Врата відновлювалися тими ж методами і інструментами, за допомогою яких були виготовлені українськими майстрами у XVIII столітті. Враховуючи складність технологічного процесу, за розпорядженням Кабміну України, вратам дозволено було перебувати за межами держави 730 днів. Страхове покриття безцінного вантажу забезпечила СК “ЛЕММА” як меценатський внесок у справу збереження історико-культурної спадщини України. Страхова сума складає 2 млн 225 802 грн.

Срібні врата поставали у XVIII ст. впродовж чотирьох років — реставрація твору в XXI ст. тривала довгі два роки. Виконати проект зобов’язався митець-різьбяр Марек Ґанев, який проводив всі заходи з використанням тотожньої, відомої від

століть, технології тиснення металу. Були використані навіть такі, як в епоху бароко, знаряддя — чекани. Під час реконструкції срібних врат були застосовані також найновіші надбання техніки — однак не ювелірні, а комп'ютерні. Завдяки багатолітнім детальним пошукам в різноманітних архівах, вдалося знайти лише декілька фотографій барокового шедевр. Невиразні, часом пошкоджені, скляні кліше з початку ХХ ст. небагато говорили про дійсну вроду срібних врат. Однак в руках Леха Дзевульського і Мирослава Дильського — фахівців-фотографіків,

київські фотографії відкрили глибоко приховану первинну красу пам'ятки. Архівні фотографії розміром у декілька сантиметрів збільшили майже стократно, тобто до величини 3–4 метрів. Спеціальні комп'ютерні програми дозволили також показати повністю невидимий, додатковий шар майстерних оздоблень, які покривають, на перший погляд, єдиний, грубий контур рослинного орнаменту і шати святих. Виявилось також, що лінії тіней, які проглядалися на книгах і сувоях — це фрагменти текстів із Євангелія і Псалмів. Тексти врешті решт вдалося прочитати. Цю копітку роботу виконав реставратор, іконописець і богослов Сотирис Пантопулос — македонець, так само як і Марек Ґанев, випускник Краківської академії мистецтв.

У червні 2008 р. реставраційні роботи під наглядом Польських Майстерень Реставрації Пам'яток А.Т. з Варшави й особисто їхнього голови, архітектора і реставратора д-ра Марека Баранського, закінчилися. Шедевр української металопластики набув вигляду, ще кращого від засвідченого на фо-

тографіях початку минулого століття. Це сталося завдяки тому, що були виправлені сліди не завжди сумлінних “ремонтних робіт” XIX ст., про які згадувалося у церковних документах.

Почесний патронат над процесом реставрації срібних врат взяли на себе попередній та нинішній міністри культури і національної спадщини Республіки Польща Казимір Міхал Уяздовський та пан Богдан Здроевський.

Повернення врятованого шедевр українського мистецтва XVIII ст. — велике свято для української культури і не менш велике для польської школи реставрації пам'яток, яка нині долучилася до розвитку польсько-українського стратегічного партнерства.

